

Demmel József

AZ EMPÁTIA TUDOMÁNYA

Kiss Gy. Csaba: *A haza mint kert*. Nap Kiadó, Budapest, 2005, 228 oldal, 2440 Ft

Miért érdekes számunkra Közép-Európa? Németh László több mint fél évszázaddal ezelőtt, egy, a közép-európai népek kapcsolatáról szóló esszéjében így fogalmazta meg: „nem egy anyától lettünk, de egy sors tejét szíttuk. Ez a közös tej út ki történetünk, társadalmunk és politikai küzdelmeink hasonlóságában. Különösen a német-római birodalom és a kelet népviharai közé szorult duna-kárpáti népek sorsában mennyi az azonos. Még a nagy dátumaik, a nagy politikai és irodalmi szerepeik is csaknem ugyanazok.” (*Most, Punte, Silta*, 1940)

Ezt a „szellemi testvériséget”, a Kemény G. Gábor által *dunai mikrokozmosznak* nevezett Közép-Európa irodalmi világát járja körül *A haza mint kert* című kötetében Kiss Gy. Csaba. Németh László előbb idézett munkájának záró soraiban azt írja, hogy a térségbeli író, művész, tudós „a másik nép kulturális kincseibe a magáiként markolhat”. Ezt teszi a szerző is immár ötödik olyan kötetében, melyben „a Balti-tenger, a Fekete-tenger és az Adria” közti térség kis és közepes nagyságú népeinek kulturális-irodalmi kapcsolatait és párhuzamait rajzolja meg. „Akarjuk vagy nem, az úgy nevezett nagy világ sokkal inkább hasonlónak gondol bennünket, mint ahogy mi egymást. Lehet, hogy nekik van igazuk.” (63)

A kötet 18 írása (melyek közül hét először jelenik meg nyomtatásban magyarul) három részre oszlik, mindegyik hat-hat esszét tartalmaz. A *Közép-európai dilemmák* címet viseli az első, leginkább párbeszédre, vitára, közös dolgaink kibeszélésére serkentő rész. A maga egészében szemléli a térséget, felveti egymás megismerésének általános problémáit, s néhány helyütt megkísérel választ adni rájuk. A *Malomkövek* című írás Németh László Közép-Európa-szemléletét mutatja be, és azt a következtést vonja le, hogy a kölcsönös szellemi kapcsolatok magyar képviselőjének gondolatai még ma is érvényesek, hiszen manapság sokszor nyugati szemüvegen keresztül, az előkelő idegen fejhordozásával tekintünk a szomszéd népekre, „mintha megismerhető és megérthető volna ez a velünk összenőtt világ a globális kultúra kódjával” (25). Két másik tanulmány (*Emlékezetünk közös helyei, Mítoszok, nemzetek, szlovákok, magyarok*) témája „az empátia tudománya” (55). A nemzeti mítoszok, a nemzeti panteonok a legtöbb esetben úgy épülnek fel *Köztes Európában*, hogy rögtön keletkezésükkor egymással szemben helyezkednek el. A szerző szerint a mítoszokat nem kell (és nem is lehet) elvetni, csak be kell látni korláto-

zott, az adott kultúra határáig terjedő érvényességüket, ezután pedig egymás mellé helyezni őket. A kiindulópont az lehet, hogy mindegyik elbeszélésfűzér érvényes, de csak saját körében. Így lehetne közös narratívát szerkeszteni, s közös panteont fölállítani, ahol egymás mellett áll a szlovák Ľudovít Štúr, a magyar Kossuth Lajos, a cseh František Palacký és a lengyel Bem József. De ide kerülhetnének a Hunyadiak is, hiszen – amint az egy későbbi esszéből (*Történelem és nemzeti hőszok a közép-európai himnuszokban*) kiderül – szerepelnek mind a magyar, mind a román himnuszban. Továbbá „Az emlékezet közös kalendáriumába olyan eseményeket kellene fölvennünk, mint 1956 magyar forradalmát, Csehszlovákia 1968-as tavaszát és 1980–81 lengyel Szolidaritását” (13). A gyakorlatban ez a történelemtankönyvek és tankönyvek egyoldalú szemléletének módosítását jelentené.

A következő, kapcsolattörténeti esszesor íásaiban Kiss Gy. Csaba egy-egy közép-európai nemzet irodalmi szövegeit használja forrásként, és azt vizsgálja, hogyan jelenik meg bennük egyes szomszéd népek egy-egy szimbolikus helye vagy alakja. Mickiewicz magyar recepciótörténetéből kiderül, hogy a költő magyarországi népszerűségét nem annyira irodalmi életművének köszönhetette, mint inkább annak, hogy a száműzetésben élő lengyel szabadsághőst testesítette meg. Két másik értekezés tárgya Tokaj és a tokaji bor ihletette lengyel irodalmi alkotások, illetve a jeles szlovák irodalmárnak, Ján Kollárnak a híres borvidékről szóló gondolatai. Szerepel még egy írás a Krúdy-művek lengyel motívumairól és Fiume magyar irodalmi kultuszáról.

Érdeemes bővebben is ismertetni a „*Hazafiak*” és „*pánszlávok*” a *felföldi kisvárosban* című esszét. Egy magyar és egy szlovák regényt (Mikszáth: *Beszterce ostroma* és Svetozár Hurban-Vajanský: *Cyokér és hajtasok [Koreń a vyhonky]*) alapul véve elemzi a szerző a két fogalmat, a dualizmus korabeli Felső-Magyarország két szembenálló társadalmi-politikai csoportját. Így a szlovák és a magyar regény egymás tükörképe lesz, hiszen Mikszáthnál a „hazafiak” állnak szemben a „pánszlávokkal”, Vajanskýnál az „elfajzottak” (*odrodili*) a „nemzethűekkel” (*národovci*). A két értékrendszer között abban is különbség van, hogy a magyar író nem minősíti az asszimilációt, a szlovák viszont elítélőleg szól róla. Ebből következik, hogy Vajanskýnál (érdekesség, hogy ő egy jelenetben feltűnik Mikszáth regényében) a két szembenálló fél mi- és ök-csoportként jelenik meg, így „a mi-csoport érkeinek, magatartásmintáinak, sztereotípiáinak megfelelően formál véleményt” (138). Az esszé kettős tükör elé helyezve, több oldalról, és így pontosabban tudja ábrázolni a két fogalmat.

Az utolsó rész *A himnuszok kertjében* címet kapta, s a kötet legkoherensebb harmadát képezi, hiszen a hat tanulmány vizsgálati anyaga az eddigiéknél kötöttebb: a közép-európai nemzeti identifikáció kánonjához tartozó versek. A hivatalos állami himnuszok mellé a szerző beemeli a legfontosabb, nemzeti jelképpé vált költeményeket is (a bolgár, cseh, horvát, lengyel, litván, magyar, román, szerb és szlovák nemzet irodalmi szimbó-

lumait), hiszen a térségben gyakran az önálló állam keretei nélkül született meg a modern nemzet, és „a nemzetet építő igyekezet gyakran a létező állami-birodalmi keretek széttörését tűzte ki célul” (169). Így kerül sor a *Hymnus* elemzése mellett a *Szózatra* és a *Nemzeti dalra*, vagy a szlovák himnusz (*Nad Tatrou sa blýska – Villámlik a Tatra fölött*) mellett Samo Tomášik *Hej, szlovákok* és Karol Kuzmány *Dicsőség a nemeslelkűeknek* című költeményére.

A szimbólumkutatás ezen vonulata azért lényeges, mert a modern nemzet megteremtésének történetével szoros kapcsolatban áll az a folyamat, amelynek eredményeként egy irodalmi szövegből nemzeti himnusz lesz – hiszen a nemzetet is részben narratívák és szimbólumok teremtik meg. A nemzeti himnusz kijelölése pedig kölcsönhatásban van az adott nemzet önképének formálódásával. „A kiválasztásban valószínűleg szerepet játszik az a tényező, hogy miképpen látja, azaz kívánja látni magát a szóban forgó közösség, továbbá magának a szövegnek szintén van autosztereotípiát alakító-erősítő szerepe.” (211)

A himnológiai kutatás egyik megközelítési módja az esszéekben a vizsgált szövegekben fellelhető nemzeti jelképek, jelképrendszerek összevetése, párhuzamba állítása. Ilyen a címadó írás, a himnuszokban Édenként, Kánaánként, Árkádiaként megformált hazát, a nemzeti tájat ábrázoló jelképekről beszél, továbbá a folyókat mint az egyes közép-európai országok földrajzi mitológiájának fontos alkotóelemeit a középpontba állító esszé. Harmadikként ide sorolható a himnuszok történelmi dimenzióját, a történelmi személyek által kifejezett jelképiséget bemutató írás. Egy tanulmány a horvát himnuszról kiindulva vizsgálja a közép-európai himnuszokat, aminek oka, hogy Antun Mihanoviæ költeményének van a leggazdagabb, legszínesebb kultusza. Megjegyzendő, hogy Kiss Gy. Csaba egyik érve a kultusz erősségére az, hogy a horvátok kívül kevés himnusznak van emlékműve, így a tanulmányt aktuálissá teszi, hogy nemrég Kölcsey versének is állítottak szobrot Budakeszin.

Összefoglalásul álljanak itt az első esszé záró sorai: „Mi, vagyis magyarok, szlovákok, lengyelek, csehek és többiek akarva-akaratlanul foglyai vagyunk közös múltunknak, kísért bennünket ellentéteink és együttműködésünk emléke, ezért a múltért, közös örökségünkért – mindenekelőtt pedig értelmezéséért – egyedül mi viselünk felelősséget.” (13)